

صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران

معاونت سیاسی

اداره پژوهش‌های سیاسی

نگاهی به نقش‌های متفاوت زنان در دفاع مقدس

(حوزه امدادی؛ پشتیبانی؛ فرهنگی، تبلیغی و ایشاکری زنان)

فرآورده‌های خبری و تولیدات پژوهشی در بخش‌های زیر قابل دسترس است:

– وب سایت خبرگزاری صدا و سیما (سرویس پژوهش) <http://www.iribnews.ir>

پژوهشگر: هدایتی

□ نکات برجسته

- اگر زنان حماسه جنگ را نمی سرودند و در خانه‌ها جنگ را یک ارزش تلقی نمی کردند، مردان اراده و انگیزه رفتن به جنگ را پیدا نمی کردند و خیل عظیم بسیجی‌ها به سمت جبهه روانه نمی شد. (رهبر معظم انقلاب)
- زنان مستقیم و غیر مستقیم در نقش‌های امدادی، رزمی دفاعی، پشتیبانی، فرهنگی تبلیغی و ... یاور و مشوق مردان در دوران دفاع مقدس و نیز راویان صادق دل‌اوریهای زنان و مردان آن دوران بوده اند.
- در طول ۸ سال دفاع مقدس ۲۲ هزار و ۸۰۸ امدادگر و ۲ هزار و ۲۷۶ پزشک زن به جبهه‌ها اعزام شدند.
- در برخی منابع از رقم ۱۷۱ اسیر زن در طول جنگ هشت ساله گفته شده است.
- زنان قهرمان ایران ۶ هزار و ۴۲۸ نفر شهیده در طول سال‌های دفاع مقدس تقدیم اسلام کردند که بیشتر آنها در بمباران و موشک باران شهرها به شهادت رسیده‌اند و ۵۰۰ نفر از این افراد، رزمنده بودند.
- تعداد کل جانبازان زن ۵ هزار و ۷۳۵ نفر است که از این تعداد ۳ هزار و ۷۵ نفر بالای ۲۵ درصد جانبازی دارند.
- تعهد، پشتکار، ایثار و مقاومت زنان در دفاع مقدس به پشتوانه تحول فکری و روحی ناشی از آموزه‌های اسلام، انقلاب، امام و رهبر معظم انقلاب بوده است.

□ مقدمه

انقلاب اسلامی ایران الگوی نوینی از زن براساس آموزه‌های اسلامی ارائه کرده است که در آن بانوان در منزل و خارج از آن به عنوان انسان‌هایی تاثیرگذار مطرح هستند. انقلاب اسلامی براساس دیدگاه‌های امام راحل و با تاسی به تعالیم اسلام زمینه رشد و بروز قابلیت‌ها و توانایی‌های زنان را بیش از پیش فراهم آورد. زنان ایران به واسطه تحولات روحی و فکری مهمی که در پرتو انقلاب اسلامی در آنها به وجود آمد، به رشد و شکوفایی خاصی دست یافتند و پس از پیروزی انقلاب اسلامی همواره شاهد حضور آنان در عرصه‌ها و گذرگاه‌های مختلف بوده‌ایم. یکی از این عرصه‌ها که به فاصله کوتاهی پس از پیروزی انقلاب اسلامی به نوعی به کشور تحمیل شد جنگ ۸ ساله بود که به گواه تاریخ شاهد نقش آفرینی موثر، مستمر، مستقیم و غیرمستقیم زنان در کنار مردان در آن دوران هستیم.

□ نقش زنان در دوران دفاع مقدس

یکی از عرصه‌هایی که زنان به خوبی در آن نقش خود را ایفا نمودند، حضور در دوران دفاع مقدس است. با شروع جنگ تحمیلی در ۳۱ شهریور ۱۳۵۹ زنان به عنوان بخش قابل توجهی از جمعیت کشور، وظیفه خود را برای حفظ میهن از تجاوز دشمن به نحو مطلوب انجام دادند و با توجه به شرایط موجود به ایفای نقش خود پرداختند. اینان سربازان گمنامی بودند که بار سنگین تدارکات جبهه جنگ و برخی وظایف دیگر را بردوش می کشیدند. هجوم یک باره دشمن به مناطق مرزی و هم چنین بمباران‌های هوایی به شهرها ایجاب می نمود که زنان به صورت مستقیم در مناطق جنگی حضور پیداکنند.

□ نقش زنان در دفاع مقدس در کلام امام (ره) و رهبر معظم انقلاب

امام خمینی (ره) درباره نقش زنان در دفاع مقدس می‌فرماید: افتخار بر این قشر عظیمی که با حضور ارزشمند و شجاعانه خود در صحنه دفاع، میهن اسلامی و قرآن کریم و انقلاب را به پیروزی رسانده و اکنون در جبهه و پشت جبهه در حال فعالیت و آماده فداکاری هستند.» و « همانطور که بر مردها در جبهه لازم است که جلو بروند و پیشقدم باشند، شما (خانمها) هم در کار پشت جبهه باید کمک کنید، مهیا شوید که اگر خدای نخواستہ یک وقت دفاع عمومی بر همه واجب شد، یعنی همه ما بی‌استثنا هر کس قدرت دارد بی‌استثنا بر او واجب شد، مهیا باشید از برای دفاع»^۱

رهبر معظم انقلاب حضرت آیت‌الله خامنه‌ای نیز درباره نقش زنان در دفاع مقدس می‌فرماید: «اگر زنان حماسه جنگ را نمی‌سرودند و در خانه‌ها جنگ را یک ارزش تلقی نمی‌کردند، مردان اراده و انگیزه رفتن به جنگ را پیدا نمی‌کردند و خیل عظیم بسیجی‌ها به سمت جبهه روانه نمی‌شد.»^۲

ایشان همچنین در خصوص ایستادگی و مقاومت بانوان در جنگ فرمودند: «به خاطر دارم در سوسنگرد خانم عرب سنی ایی زندگی می‌کرد که همسرش نابینا بود. ایشان با وجود این که چهل یا پنجاه سال داشت خیلی شجاعانه و در حقیقت مردوار از شهر دفاع می‌کرد، معروف بود که او با چویدستی چند سرباز عراقی را انداخته است.»^۳

زنان ایرانی در طی جنگ تحمیلی با پیروی از مکتب عاشورا و پیامرسان آن زینب کبری حماسه‌های فراموش‌نشده‌ای آفریدند زنان در طول ۸ سال دفاع مقدس در ابعاد مختلف نقش آفرینی کرده‌اند از جمله:

□ نقش رزمی - دفاعی زنان در دوران دفاع مقدس

زنان همچون مردان در مناطق و مواردی که نیاز و ضرورت بود، مشارکت مستقیم داشتند. از به دست گرفتن اسلحه و نگهبانی از مقرهای خواهران و مساجد، تا محافظت از مهمات و تخلیه کمک‌های مردمی و ... را به عهده می‌گرفتند. همچنین زنان با اشراف خاصی که بر منطقه مسکونی خود داشتند حرکات دشمن را زیر نظر گرفته، اطلاعات را جمع‌آوری کرده در اختیار مقامات ذیربط می‌گذاشتند و نقشه‌های ستون پنجم را خنثی می‌کردند.

برادر جانباز، ایران خواه، چنین می‌گوید: «خانم فاطمه نواب صفوی، نوه شهید نواب صفوی، به عنوان دیده‌بان به طرف بهمن شیر رفته بود. او با اطلاعات مؤثر و مفیدی که از موقعیت دشمن می‌داد، در موفقیت عملیات نقش تعیین‌کننده‌ای را ایفا کرد. در آخرین دیدار او را در حالی دیدم که پیکر شهیدی را با خود حمل می‌کرد. معلوم شد که از یک عملیات موفق چریکی بازمی‌گردد.»^۴

صالح موسوی عضو سپاه پاسداران خرمشهر در خصوص آن روزها می‌گوید: «در خرمشهر، خواهران مقاوم خونین شهری که آینه‌ای از پارسایی، تقوا، فداکاری و تداعی و تجسم پیروی از حضرت فاطمه (س) بودند، آن لحظه من شاهد بودم که چگونه دخترها اجساد را از گوشه و کنار کوچه و خیابان این شهر زیر آن خمپاره‌ها و آتش‌ها جمع می‌کردند و با وانت، در حالی که در تیررس دشمن بودند، به گورستان می‌بردند.»^۵

۱. آمار شهدا و ایثارگری‌های زنان در دوران دفاع مقدس، خبرگزاری صدا و سیما، ۹۵/۶/۲۸

۲. همان، ۱۳۹۵

۳. مستورات روایت فتح، ص ۳۴.

۴. معصومی، سیدامیر ۱۳۷۶، زنان جنگ، سازمان عقیدتی سیاسی رتس جمهوری اسلامی ایران.

۵. مافی، فرزانه ۱۳۷۶، آشنایان ناآشنا، کنگره بررسی نقش زنان در دفاع و امنیت، ص ۱۰۷.

آمار شهدا و ایثارگری‌های زنان در دوران دفاع مقدس^۱

بر اساس آمار تهیه شده از فهرست شهدای جنگ تحمیلی؛ زنان قهرمان ایران ۶ هزار و ۴۲۸ نفر شهیده در طول سال‌های دفاع مقدس تقدیم اسلام کردند که بیشتر آنها در بمباران و موشک باران شهرها به شهادت رسیده‌اند. طبق آماری به نقل از نشریه داخلی بنیاد شهید و امور ایثارگران، ۵۰۰ نفر از این افراد، رزمنده بودند، بیشتر این زنان مجرد و ۲۵۰۰ نفر از آنان در سن ۱۰ تا ۳۰ سال بودند.

براساس آمار بنیاد جانبازان و امور ایثارگران که در شهریور ۱۳۸۱ به تفکیک جنسیت و گروه‌های جانبازی منتشر شد، تعداد کل جانبازان زن ۵ هزار و ۷۳۵ نفر است که از این تعداد ۳ هزار و ۷۵ نفر بالای ۲۵ درصد جانبازی دارند. درباره تعداد اسرای زن جنگ تحمیلی، آمار روشنی منتشر نشده، اما در برخی منابع از رقم ۱۷۱ اسیر زن در طول جنگ هشت ساله گفته شده است. همچنین در طول ۸ سال دفاع مقدس ۲۲ هزار ۸۰۸ امدادگر و ۲ هزار و ۲۷۶ پزشک زن به جبهه‌ها اعزام شدند.

اما درباره نقش غیرمستقیم زنان این سرزمین نیز باید گفت؛ طبق آماری که سال ۱۳۸۶ منتشر شده تعداد والدین شهدا ۲۴۷ هزار و ۱۰۶ نفر (تعداد مادران شهید حدود نصف این میزان است) و تعداد همسران شهدا ۶۱ هزار و ۵۲ نفر بوده است. (اغلب همسران شهدا، از زنان هستند). همچنین تعداد والدین جانبازان ۷۱ هزار و ۳۷۲ نفر، تعداد همسران جانبازان ۳۱۷ هزار و ۱۹۳ نفر، تعداد والدین آزادگان ۱۳ هزار و ۸۲ نفر و تعداد همسران آزادگان ۴۱ هزار و ۷۶ نفر بوده است. از این روست که می‌توان مدعی بود به غیر از دختران شهدا، جانبازان و آزادگان، حدود ۵۵۰ هزار نفر از زنان ایرانی با صبر و تحمل فقدان همسر در صورت شهادت یا اسارت یا مجروحیت و معلولیت او در حماسه دفاع مقدس نقش داشته‌اند. این را باید کنار رقم ۱۳ هزار زنی گذاشت که به طور مستقیم با این جنگ روبه‌رو شدند.

آمار ایثارگری زنان در دفاع مقدس

تعداد (نفر)	موارد
۶۸۴۲	زنان شهید
۵۰۰	زنان رزمنده شهید
۲۵۰۰	زنان شهید ۱۰-۳۰ ساله
۵۷۳۵	کل زنان جانباز
۳۰۷۵	زنان جانباز بالای ۲۵ درصد
۱۷۱	اسرای زن
۲۲۸۰۸	امدادگران زن
۲۲۷۶	پزشکان زن
۱۲۳۵۵۳	مادر شهید
۶۱۰۵۲	همسر شهید
۳۱۷۱۹۳	همسر جانباز
۴۱۰۷۶	همسر آزاده
۲۴۷۱۰۶	والدین شهید (پدر و مادر)
۱۳۰۸۲	والدین آزادگان (پدر و مادر)

^۱. آمار شهدا و ایثارگری‌های زنان در دوران دفاع مقدس، همان منبع.

۷۱۳۷۲	والدین جانبازان (پدر و مادر)
۱۳۰۰۰	تعداد کل زنانی که مستقیم در جنگ حضور داشتند

□ نقش پشتیبانی زنان در دوران دفاع مقدس^۱

در دوران هشت سال جنگ تحمیلی، گرچه بخش عظیمی از درآمد کشور برای تجهیز جبهه‌ها هزینه می‌شد، به دلیل گستردگی میدان جنگ، طولانی بودن مدت درگیری، محاصره اقتصادی و وضعیت نامطلوب اقتصادی داخلی، دولت نمی‌توانست تمام هزینه‌های پشتیبانی جبهه را تقبل نماید لذا مداخله نیروهای مردمی در امر پشتیبانی جنگ بسیار ضروری بود. در این میان زنان با حضور فعالانه در ستادهای پشتیبانی جنگ نقش مهمی در این زمینه ایفا کردند. ایجاد ستادهای جمع‌آوری کمک‌های مردمی در مساجد و مدارس، دسته‌بندی و ارسال انواع نیازمندیهای رزمندگان، تعمیر تجهیزات، بازسازی وسائل و تهیه مواد غذایی، پوشاک و لباس گرم و ... برخی از فعالیتهای پشتیبانی زنان از جبهه را شامل می‌شود. آن روزها حال و هوای خاصی در مملکت اسلامی ما حاکم بود. در میان این تکاپو، نه تنها مادران تلاش می‌کردند، بلکه دانش‌آموزان نیز در سنگر مدرسه علاوه بر درس خواندن به تهیه و تأمین وسایل مورد نیاز رزمندگان مشغول بودند.

□ نقش امدادی زنان در دوران دفاع مقدس^۲

در زمینه‌های خدمات امدادی، زنان دو نقش را ایفا می‌کردند:

حضور پرستاران و کادر پزشکی در شهرهای جنگی و خطوط مقدم و درمان رزمندگان و حتی اسرای جنگی.

راه اندازی ستادهای امداد زنان در شهرهای دیگر و تهیه نیازمندیهای دارویی.

بیمارستانها، نقاهتگاهها و مراکز درمانی در دوران دفاع مقدس، شاهد ایثارگریهای زنان شاغل در حرفه‌های پزشکی و زنان داوطلبی بود که با گذراندن دوره‌های کوتاه مدت امدادگری خدمت می‌کردند.^۳ سنگین‌ترین وظیفه در بیمارستان‌های صحرایی و نیز در شهرها بر عهده زنان فداکار، بهیار، پرستار و پزشک بوده است. پرستاری از مجروحان جنگ، انتقال مجروحان، نظافت بیمارستان‌ها، شناسایی شهدا، حفر زمین برای تدفین آنان و حتی نگهداری از اجساد مطهر شهدا از دیگر وظایف زندگان در دوران دفاع مقدس بود که به خوبی از عهده آن برآمدند.

^۱ . تقی زاده، کامبیز و مرضیه بیگی زاده، جایگاه زنان در ایران پس از انقلاب اسلامی، مجموعه مقالات همایش بزرگداشت بانوی انقلاب اسلامی، ص ۹۷/۲/۱۳، ۲۲

^۲ - همان؛ ۹۷/۲/۲۲ .

^۳ . رحمانیان، زهرا ۱۳۷۶، نقش پشتیبانی - رزمی زنان در دفاع: کنگره نقش زنان در دفاع و امنیت، سازمان تحقیقات و مطالعات بسیج، ص ۵

□ نقش فرهنگی و عاطفی زنان در دوران دفاع مقدس

زنان در طول جنگ در حوزه فرهنگی تأثیرگذاری فراوانی داشتند که نمود عینی آن در موارد ذیل مشاهده می‌شود:^۱

□ نقش زنان در حفظ آثار و ارزش‌های دفاع مقدس پس از جنگ

زنان به واسطه حضور و نقش آفرینی که در دفاع مقدس داشتند راویان خوبی از آن دوران نیز هستند و در ادبیات پایداری و ادبیات دفاع مقدس نقش آفرینی موثری داشته‌اند. زندگی‌نامه‌های داستانی و خاطرات زنده زنان به عنوان اسیر، جانباز و همسر و فرزند شهید و نیز خاطرات زنان امدادگر و پزشک از آن دوران، دفتر تاریخ مقاومت و ایثار را در کشورمان مزین کرده است.

□ کلام آخر

زنان و بانوان کشورمان در برهه‌های مختلف تاریخ انقلاب اسلامی به ویژه در دوران دفاع مقدس به خوبی از عهده رسالت و نقش آفرینی خود به عنوان مبارز، حمایتگر، راوی و مشوق مردان و ... بر آمده‌اند. جمهوری اسلامی ایران با داشتن الگوی مشارکت زن در هنگامه دفاع و صحنه‌های نبرد در صدر اسلام، زنان را برای انجام امور مهم در هشت سال دفاع مقدس سازماندهی و به کارگیری می‌نمود. زنان ایران با یادآوری رفتار و سیره حضرت زهرا (س) و حضرت زینب (س) و دیگر زنان قهرمان صدر اسلام، به وظیفه الهی و انسانی خویش در طول دفاع مقدس عمل می‌کردند^۲. و اگر نبود صبوری و عزم و همت و ایثارگری و کمک رسانی آنها چنین مقاومت پیروزمندانهای در آن دوران شکل نمی‌گرفت.

^۱ . مافی، پروانه، «مشارکت سیاسی زنان در ایران»، مجله نداء، شماره ۴۰ و ۳۹، ۱۳۸۲، ص ۶۶.

^۲ . شهبازی، لیلا، نقش زنان در ۸ سال دفاع مقدس، دانشگاه پیام نور واحد تهران مرکز، آبان ۱۳۹۱